

Vzpomínka na významnou ruskou publicistku

V únoru r. 2002 uplynulo pět let od chvíle, kdy skončila svou životní pouť **Natalija Jevgenjevna Kuznecova**, významná ruská publicistka, manželka spisovatele G. N. Vladimova, s nímž v r. 1983 emigrovala do SRN.¹ V Německu ve věku nedožitých šedesáti let zemřela na rakovinu v r. 1997. N. Kuzněcovová se narodila v r. 1937 v Leningradě, vystudovala žurnalistickou fakultu v Moskvě a pracovala v časopisech *Ogoňok* a *Sovětská estráda a cirk*.² Od r. 1977 vystupovala na obranu demokratického hnutí v Rusku, i když formálně nebyla členkou žádné disidentské skupiny. Po emigraci, když byl její muž zbaven sovětského občanství, zřekla se občanství i ona. Jako literární kritik vystoupila poprvé v r. 1984 s recenzí na povídku D. Granina *Ještě zameten sled*, pravidelně se literární kritice věnovala od r. 1987, tedy posledních deset let svého života. Svě příspěvky publikovala v Německu i v Rusku (*Nezavisimaja gazeta*, *Znamja* atd.), se svými texty vystupovala v relacích radia *Svoboda*. Glosovala nové publikace, kulturní události, ale i celkové kulturní a společenské klima a proměny, jimiž procházela ruská společnost za těch 15 let, kdy ji sledovala ne bezprostředně, ale ze zahraničí. Ostatně existuje ruské přísloví *So storony vidneje*, které se v jejím případě ukázalo jako velmi pravdivé, protože málokterý ruský publicista dokázal tak proniknout k podstatě ruských problémů jako ona.

K jejímu věhlasu přispíval i vybraný styl a krásný ruský jazyk, takže Lev Anninskij nadepsal svou stať autorce věnovanou *Serebrjanoje peryško*.³ Ocitujme, jak on viděl publicistku a literární kritičku N. Kuzněcovovou: „Вежливость безукоризненна. Фраза выточена. Учтивость отдает хрупким ледком, как при раскланивании в дверях. Или при вызове на дуэль. Облик безукоризнен. Летящая легкость и тот шарм, который не позволяет женщине появиться на людях без шляпки, а шляпке – быть без бантика, ленточки или качающихся ромашек. Стиль безукоризнен. Пронзающий вопрос задается тоненьким голоском, как если из-под бантика жалит вдруг булавка, или, аристократически изъясняясь, из-под плаша оказывается лезвие рапиры, но, поскольку, как никак, не в среде аристократов мы произрастаем, а в стране шпаны, – то вот как: если бы среди шумного бала кого-

¹ G. Vladimov patřil k autorům tzv. třetí vlny ruské emigrace. V Rusku byl na přelomu 60. a 70. let ostře kritizován za román *Tri minuty molčanja*, otištěný v roce 1969 v časopise *Novyj mir*. Po vystoupení ze Svazu spisovatelů nějakou dobu působil v moskevské pobočce Amnesty International, ale před hrozcivým soudním procesem emigroval do SRN. Českému čtenáři je znám především příběhem strážného psa *Vernyj Ruslan*, který poprvé vyšel ve Frankfurtu nad Mohanem v r. 1975, ale vznikl v undergroundu již v letech 1963-65. Srov. *Panoráma ruské literatury*, red. I. Pospíšil, Boskovice 1995, s. 61.

² Její otec, Jevgenij Michajlovič Kuzněcov (1900-1958), byl kritikem, divadelním vědcem a teoretikem sovětského cirkusového umění. Za knihu *Cirk*, vydanou v r. 1931, byl kritizován jako kosmopolita.

³ L. Anninskij, *Serebrjanoje peryško*, úvodní stať knihy N. Kuznecova, *Čto s nami proischodit (Literaturnaja kritika, publicistika, vystuplenija po radio)*, nakl. „Tekst“, Moskva 1998, s. 5-13.

то написали пером... не расшифровываю это выражение, а, в дужке моей героини, отсылаю любознательных к словарию русской лагерной фени, составленному французом Жаком Росси и выпущенному для нас в 1991 году.“ (s. 5). A. N. Kuzněcovová, jak její texty dokládají, opravdu nebyla pohodlným glosátorem a kritikem, sice vždy s elegancí, ale současně přímočaře a nebojácně vyslovovala své názory, což jí přinášelo potíže nejen v sovětském Rusku, ale i v úzkoprském prostředí ruské emigrace, takže po roce práce zodpovědného redaktora v časopise *Grani* byla propuštěna. To ji však neodradilo a i dál své názory vyslovovala bez ohledu na to, koho se dotknou, pokud to bylo k dobru věci tak, jak to kritička viděla a cítila.

Jako literární kritik věnovala zvláštní pozornost „slabým stránkám silných textů“, jak to formuloval v již zmíněné stati L. Anninskij. Nebála se kriticky analyzovat renomovaná díla renomovaných autorů, měla zvláštní smysl pro detail, pro druhoplánové postavy, pro upřímnost nebo falešnost textu. Německé prostředí Wiesbadenu, kde s mužem žila, evokovalo reminiscence o Rusech v Německu (Dostojevskij jako hráč rulety, Turgeněv, Gončarov) a Němcích v Rusku, ale i zájem o ty, kteří měli „na svědomí“ 20. století – Hitler, Stalin (odtud i zájem o jeho zobrazení v literatuře). Ale její již zmíněný zájem o „druhoplánové“ postavy v literatuře i v životě ji vedl i k úvahám o Evě Braunové, o otrávených Goebblsových dětech a ženě z jedné strany, ale i k hluboce lidské stati o Galině Brežněvové z druhé strany. V českém prostředí jde o postavu vlastně neznámou, protože „za socialismu“ se mlčelo o soukromém životě stranických funkcionářů a politiků a jejich rodinných příslušnicích, ale v Sovětském Svazu byla Galina Brežněvová přece jen „pojmem“. ⁴ N. Kuzněcovová ji poznala osobně – poprvé jako taktičku ochránkyni před dotěrnými dotazy na pohřbu svého otce, který spáchal sebevraždu, pak i jako ženu cirkusového umělce, s nímž se ovšem Galina později rozvedla. Její další svazek s mužem o mnoho mladším „neposvětil“ ani její otec Leonid Iljič, ani strana, a tak se vlastně Galina stala obětí socialistické morálky. Ve stati nazvané *Podivná žena* se s ní Kuzněcovová setkává znovu, tentokrát ovšem již jako se stárnoucí že-

⁴ Připomeňme povídku A. Vasiljevové *Moja Marusečka*, čas. *Znamja* 1999, 4 (viz recenzi s ukázkami Z. Trösterové, *Jeden den Marie Christoforovny*, *Opera Slavica* XI, 2001, 1, s. 42–49), kde se dočteme: „Маруся меня любила. Конечно, не так, как своего Митю. Но Митя сидел в тюрьме, и, кроме меня, никому было писать ему письма. Маруся мне за это покупала пирожное за двадцать пять копеек, дорогое, с шоколадной нашлепкой сверху и стакан какао из титана. Какао – это уже у нее в магазине, в том, что напротив банка. Того самого, который перестроили в органный зал с зеркальными стеклами, посадили перед входом двух каменных львов и выложили ступеньки розовым мрамором. Нарочно для Галины Брежневой. Припоминаете такую девушку с длинными до пояса белокурыми волосами? Так это Галина Брежнева. Она играла на органе и даже гастролировала по городам-портам Средне- и Нижнедунайской равнины. В венгерском городе Секеш-фехерваре специально для нее изготовили чудесный инструмент. Помню, когда его привезли, даже не ходили троллейбусы. В парке Победы, меж двух елей, повесили гамак, и Галина Брежнева спала в гамаке. Ее посылали дустом – от комаров. Галина Брежнева не любила комаров, а на дуст у нее был насморк. Шестьдесят милиционеров на лошадях охраняли ее сон. Лошадям от шума надели на ноги войлочные коврики.“ (s. 95). Takto tedy vypadala Galina Brežněvová v „lidové tvořivosti“.

nou propadlou alkoholu, na obrazovce německé televize, pro kterou je permanentně opilá Brežněvova dcera jen jednou z nechutných senzací. Řečeno slovy Kuzněcovové „Снималась она не то что бы охотно, а как-то покорно... В кадре Галина всегда пьяна. И одинока.“ (s. 206). A autorka v ní vidí další z obětí režimu, který z nadaného a bezprostředního člověka udělal lidskou trosku. A uzavírá, že ten, kdo by ji chtěl soudit, vzal by na sebe příliš velkou zodpovědnost.

Kuzněcovová se zamýšlí nad lidskou společností vůbec a ruskou zvlášť, hledá odpověď na šukšinskou otázku „Co se to s námi děje?“. (Ostatně tak je nazvána i citovaná kniha jejích textů, která vyšla rok po její smrti.) Píše o Okudžavovi, o generaci, která prožila mládí v šedesátých letech, době nadějí, o „posledních idealistech“, pro které dnešní ruské mládeži a oficiální veřejné mínění má jen slova opovržení. Píše o „unavených sluncem“ (ostatně její text je plný aluzí, bez znalosti širokých souvislostí a literárního a kulturního zázemí je někdy obtížné ho pochopit) – cituje z dopisů, které dostávala za hranicemi. Jedním z nich je list A. N. Anninské, ženy kritika: „Я себя чувствую в глубоком непроходимом лесу. Из-за каждого дерева – смерть. Тьма и безнаказанность. И силы тают. Уже никто не плачет от сломленного достоинства, для многих жизнь отныне исчерпывается биологическим существованием.“ (s. 191). To je rok 1994. Bezvýhodnost? Ano, ale současně tak ruské analyzování daného stavu: kdyby se život opravdu u všech omezil na biologické přežití, pak by nikdo takový dopis ani nenapsal. Druhý dopis svědčí o jiném. Je to seznamovací inzerát, kterým Ruska středního věku hledá „profesionálního džentlmena“, s nímž by mohla v cizině žít ve společné domácnosti a utéci tak od ruských problémů. Ovšem inzerát má za svoje peníze dát v Německu do novin N. Kuzněcovová. Oba dopisy, každý po svém, svědčí o poměrech v Rusku. A také o lidech, kteří je psali.

Pro českého čtenáře jsou samozřejmě zajímavé stati, věnované rozboru literárních děl, jež jsme sledovali svého času jako nové přísliby pro ruskou literaturu, a nejen ji. Všichni jsme četli Rybakovovy *Děti Arbatu*, byli nadšeni novostí tématu, a jen neradi si přiznávali, že to přece jen není literatura s velkým L. A i když jsme to nejasně cítili, těžko bychom argumentovali, proč. Kuzněcovová to udělala za nás. Všimla si určité povrchnosti, jakési „chudosti detailů“. Např.: „Упоминается Торгсин, закрытые распределители, зарождение советских привилегий – как это описано было в „Мастере и Маргарите“ и как яростно изымалось цензурой! Теперь как будто „гласность“, можно открытым текстом, но – нет текста...“ (s. 48). Nebo když autorka srovnává scény zatčení: „Невольно вспоминаешь „В круге первом“, арест Иннокентия, так подробно описанную череду мелких утеснений, как будто и не доходящих до издевательства, поддаться которым, казалось бы, не значит сдать позиции, но в результате, за какой-нибудь час, превращающих уверенного в себе, преуспевающего дипломата в нечто киселеобразное, безличностное, покорное всему. Эти блистательные и мучительные страницы оставляли впечатление исполненного писателем человеческого долга – рассказать, каковы мы бываем перед лицом Системы. Автор „Детей Арбата“ не то что не дотягивает до такого уровня, но даже попытки не делает.“ (s. 49). Atď. atď. – ale mějme na zřeteli již řečená slova, že kritička dokázala vyjevit slabé stránky *silných* textů, protože jistě nebylo jejím úmyslem knihu *Děti Arbatu* ani jejího autora skandalizovat.

Autorka, která má vynikající přehled o ruské literatuře, vždy vychází ze srovnání recenzovaného díla s texty žánrově blízkými. Ne vždy toto srovnání musí vyznít kladně, jak jsme ukázali u *Děti Arbatu*, ale ani opak není pravdou. Kuzněcovová nekritizuje za každou cenu. Dokázala se nadchnout např. Pristavkinovou knihou *Na hrudi obra obláček zlatý (Nočevala tučka zolotaja)*. V čtenářském povědomí, v němž žije Bogomolovův *Ivan* nebo jeho Tarkovským zfilmovaná podoba *Ivanovo dětství*, je příběh bratrů-dvojčat Sašky a Kolky Kuzminových dalším, ale zcela svěbytným uchopením tématu „děti a válka“: „Пятьсот детдомовцев, выловленных „из океана войны“, бросили, как штрафников в пекло, на передний край другой войны, поманив словом „Кавказ“, прельстив перспективой отогреться, наестся вдоволь...“ (s. 28). A děti – oběti v tomto pekle dokáží nejen duchovně přemoci smrt svým osobitým viděním reality, ale vykřesat i jiskru naděje pro dospělé, že by svět mohl být jiný.

Většina z nás neměla možnost soustavně a v plném rozsahu sledovat ruskou literaturu doby předperestrojkové, perestrojkové a poperestrojkové. I v tom jsou texty N. Kuzněcovové vynikající, že „za nás“ autorka přečetla desítky a stovky povídek a románů, vydaných mnohdy jen časopisecky, a z jejich recenzí pro nás poskládala živý obraz ruské literatury, v němž jsou jednotlivá díla ne izolovanými kamínky mozaiky, ale součástí celku. Mnohá z nich neznáme a těžko se k jejich časopiseckým vydáním budeme vracet, ale jejich hrdinové a hrdinky se díky zaujaté čtenářce stanou součástí i našeho literárního povědomí: třeba Klava Somova autora B. Vasiljeva z povídky *Žilabyla Klavočka* (1982), která je režimu nebezpečná už jen tím, že nikdy nelže. Patřila k těm *pravednikam*, s nimiž si režim koneckonců nevěděl rady – byla pracovitá, zdánlivě se ničemu neprotivila, ale byla tak samozřejmě neúplatná – protože toho pro sebe chtěla tak málo. Nebo příběh pětileté holčičky sirotka (její matka tragicky zahynula při práci v kolchoze), která se vydala hledat tu paseku, kde vloni s maminkou sbírala jahody, zabloudila – a nenašel se nikdo, kdo by včas zorganizoval účinnou pátrací akci, takže ji pak našli už mrtvou. (A. Genatulín, *Nepogod'*, 1987). A autorka říká: „Много вопросов задает нам эта маленькая, с виду непритязательная повесть, в том числе знаменитый предсмертный вопрос Шукшина: „Что с нами происходит?!“ (s. 37).

Je součástí ruské kulturní tradice, že spisovatelé a publicisté byli vždy svědomím národa, právě publicistika, především v 19. století, se stala jakousi střílkou kompasu, který společnosti ukazoval, jakým směrem by bylo záhodno se ubírat. Je dobře, že i 20. století mělo své „spravedlivé“ publicisty, kteří se nebáli ani režimu, ale ani nepřízně „lidí z branže“ a poctivě orientovali čtenáře v mnohdy nepřehledném literárním a kulturním dění. N. Kuzněcovová k takovým publicistům bezesporu patřila, jen škoda, že svoje „stříbrné pero“ musela odložit tak brzy. Protože své kritiky a postřehy psala nejen rozumem, ale i srdcem, její texty neztratily informační hodnotu a živou bezprostřednost ani po autorčině smrti. Kniha *Čto s nami proischodit* se proto čte ne jako historické ohlédnutí, ale jako živý pramen poznání Ruska v jeho nelehkých desetiletích (ostatně která byla lehká?).

Zdeňka Trösterová